

A JÖVŐ TANÍTÓI ÉS A MŰVÉSZETEK

Szerzők:

Pinczésné Palásthy Ildikó (PhD)
Debreceni Református
Hittudományi Egyetem

Joó Anikó (PhD)
Debreceni Református
Hittudományi Egyetem

Molnár-Tamás Viktória (PhD)
Debreceni Református
Hittudományi Egyetem

Sz. Fodor Adrienne (Drs)
Debreceni Református
Hittudományi Egyetem

Első szerző e-mail címe:
palasthy.ildiko@drhe.hu

Lektorok:

Mező Ferenc (PhD)
Eszterházy Károly Egyetem

Mező Katalin (PhD)
Debreceni Egyetem

...és további két anonim lektor

Absztrakt

A pedagógiában a kulturális értékek közvetítésén túl jelentős szerepet tulajdonítunk a művészetek személyiségformáló hatásának is. Kutatásunkban egyrészt a tanító szakos hallgatók pályaszocializációs folyamatában megjelenő motivációs tényezőkre fókuszálunk, másrészt azok következményeire, amelyekről feltételezzük, hogy megnyilvánulnak a művészetek iránti attitűdben.

Kulcsszavak: tanító, motiváció, művészet

Diszciplinák: pedagógia, pszichológia

Abstract

TEACHERS OF THE FUTURE AND THE ARTS

In pedagogy, in addition to the transmission of cultural values, we ascribe a significant role to the personality-shaping effect of arts. In our research, we focus, on the one

hand, on the motivating factors that appear in the career socialization process of the students in teacher training, and, on the other hand, on their consequences, which we assume are manifested in the attitude towards arts.

Keywords: teacher, motivation, art

Disciplines: pedagogy, psychology

Pinczésné Palásthy Ildikó, Joó Anikó, Molnár-Tamus Viktória és Sz. Fodor Adrienne (2021): A jövő tanítói és a művészetek. *OxIPO – interdiszciplináris tudományos folyóirat*, 2021/1, 25-44. doi: 10.35405/OXIPO.2021.2.25

A művészetek – művészeti nevelés

A művészet fogalmának definiálása nem egyértelmű, mert olyan kategória, amelyet mi teremtünk, azaz a művészet szónak különböző értelmeket tulajdonítunk. Magunk döntjük el, hogy mit akarunk művészetnek nevezni és mit nem. A művészet fogalma kulturálisan meghatározott. Hauser Arnold (1982) szerint a művészet sohasem volt egységes, mert közönsége sem volt soha az, és mert a közönség különböző csoportjai más- és másfajta művészetet igényelnek. Szabolcsi Miklós (1964) azt hangsúlyozza, a polgári fejlődés oda vezetett a 19. század végére, hogy művész és közönsége végérvényesen eltávolodott egymástól vagy úgy, hogy a publikum elutasítja a művészt, vagy úgy, hogy a művész utasítja el a nézőt. Ezzel ellentétben Bartók még az olyan közönséget szerette, mely tüntetett mellette és ellene, kijelentette, hogy ő művészetében „a népek testvérré válását akarja szolgálni, minden viszály ellenére” (Szabolcsi, 1964, 76.). Kodály pedig kifejtette, hogy a

zeneszerző legszebb jutalma, ha műve nem „leszáll”, hanem „felszáll” a néphez. Almási Miklós (1992) szerint a modern művészet legtragikusabb szakadása, hogy az avantgárd cserbenhagyta a publikumot. A Debreceni Református Kollégium, majd a Debreceni Tudományegyetem sokat tett a művészeti nevelésért. Debrecenben a közhiedelemmel szemben jelentős múltja van a művészetpártolásnak és a művészeti nevelésnek, annak ellenére, hogy a művészetellenességet sokszor és sokan vetették a kálvinizmus szemére. A művészeti kezdeményezések és nevelési próbálkozások a Református Kollégium falai között születtek meg a 16. században, és onnan íveltek át a 20. század elején a Debreceni Tudományegyetem életébe, ám a városban a művészeti élet iránti érdeklődés erősen mérsékelt jellegű volt a század első felében. Később Debrecen kulturális szempontból fokozatosan kiemelkedett a vidéki városok köréből. Sorra alakultak a tudományos-kulturális egyesületek, művészeti élete fellen-

dült. Az 1920-as években már hazánk egyik legjelentősebb kultúrközpontjának számított. A kutatásunk során használt megközelítés szerint a művészeti ágak alábbi felosztását követjük: tánc, zene, képzőművészet, építészet, iparművészet, irodalom, szín(ház)művészet, fényképészet és filmművészet (Tamusné Molnár, 2017), s ezek mind máig jelentős szerepet játszanak a város életében.

„A XXI. század technikailag fejlett korszakában, amikor az emberi értékek elhomályosulhatnak, a zenének és művészetnek van esélye, hogy miközben ürügyül szolgál a művészeti nevelésre, gondolatot, hitet és moralitást adjon a reánk bízott felnövekvő generációnak.” (Laczó 2002:13) A művészeti nevelés az értékközvetítő szerepével párhuzamosan a befogadói kompetenciákat is erősíti, ezért nagyon fontos, hogy minél hamarabb, nem csak a művészeti neveléshez, hanem a művészettel neveléshez is értő pedagógusok foglalkozzanak a gyermekekkel (Mező és Mező, 2019). „Ha a legfogékonyabb korban, a hatodik és tizenhatodik év közt egyszer sem járja át a gyermeket a nagy zene éltető árama: akkor később már alig fog rajta. Sokszor egyetlen élmény egész életre megnyitja a fiatal lelket a zenének. Ezt az élményt nem lehet a véletlenre bízni: ezt megszerezni az iskola kötelessége.” (Kodály 1929/1982:39)

Az előbbi gondolatokat bátran lehet értelmezni tágabb keretben is és kiterjeszthetjük minden művészeti ágra. Igaz,

nem a 21. században írta le Kodály ezeket a meglátásait, mégis úgy érezzük, bölcsesége ma is iránymutató lehet minden művészettel foglalkozó pedagógus számára. Szakmai tapasztalataink és vizsgálataink kapcsolódnak más kutatók eredményeihez, és azt mutatják, hogy azok a pedagógusok fognak bátran nyúlni a művészettel való nevelés megfelelő szakmai ismeret, gyakorlatot és rengeteg kreativitást kívánó területeihez, akik maguk is alapos ismerői és aktív művelői ezeknek a területeknek (Kokas, 1972, Antal-Lundström, 2011, Csépe, 2014, Sz. Fodor és Kerekes, 2020).

A tanító – a tanítóképzés

A tanítás feladata egyidős az emberiséggel: a felnövekvő nemzedéket mindenkoron fel kellett készíteni felnőttkoruk alapvető teendőire. Majd a felhalmozott tudás átörökítése is egyre nagyobb jelentőségre tett szert, így lett a tanító szakma egyike a legősibb mesterségeknek. Paidagoszokon, házitanítókon, nevelő(nő)kön keresztül vezetett az út a 16. századi felekezeti iskolákig, majd a 18. századi praeceptorokig, rektorokig. Miután az I. Ratio Educationis megfogalmazta a tanítók felkészítésének szükségességét, létrejöttek a normaiskolák, kevéssel utána a képzést biztosító akadémiai neveléstudományi tanszékek (Varga-Szekerczés, 1990).

A II. Ratio Educationis 1806-ban megerősítette a normaiskolák szerepét, a nyugat-európai egyetemekről hazatérő tudó-

sainknak köszönhetően pedig megkezdték munkájukat az első – felekezetekhez kötődő – tanítóképzők. Az 1868. évi 38. népoktatási törvény alapján létrejöttek az állami tanítóképzők.

1959-ben elindult a felsőfokú tanítóképzés. 1975-ben megszűntek a felsőfokú tanítóképző intézetek, s a képzést főiskolai szintűvé nyilvánították. A képzési idő továbbra is három év maradt. Az 1995/96-os tanévtől kezdődően viszont már a négy évfolyamos főiskolai szintű tanítóképzés keretében kaptak a hallgatók diplomát.

2006-ban került bevezetésére Magyarországon a Bolognai szisztéma. A többciklusú képzési rendszerben a tanítóképzést az első ciklusba sorolták, azaz bachelor programmá vált – a pedagógusképzési ágon belül a csecsemő- és kisgyermeknevelő, óvodapedagógus, gyógypedagógus és konduktor szakokhoz hasonlóan.

A tanító alapképzési szakon szerezhető szakképzettség: tanító. A képzési idő nyolc félév. A képzés célja a jövő tanítóinak elméleti és gyakorlati felkészítése a tanulók személyiségének komplex fejlesztésére, az alapfokú nevelés-oktatás szakaszának 1-4. osztályában valamennyi, továbbá az 5-6. osztályban legalább egy választott műveltségi terület oktatási-nevelési feladatainak ellátására. Ezek a műveltségi területek: a magyar nyelv és irodalom, idegen nyelv (angol, német), matematika, ember és társadalom, természetismeret, ének-zene, vizuális neve-

lés, informatika, technika – életvitel – háztartástan, testnevelés és sport.

A tanítói pályatükör részletes leírását – mint elsajátítandó szakmai kompetenciákat – a tanító szak képzési és kimeneti követelményei (18/2016. (VIII.5.) EMMI rendelet) tartalmazzák. Ennek értelmében meglehetősen széles spektrumú kompetenciákkal felvértezve kerülnek ki tanulmányaikat befejezven a jövő tanítói a közoktatási-köznevelési szintérre: a tanító tanulmányainak köszönhetően képes a célok, tevékenységek, folyamatok, egyéni tanulási utak tervezésére, megvalósítására. A tanító alkalmas a kultúra, a közösségi értékek közvetítésére, a gyermekközösség alakítására, együttműködésre a nevelési folyamat többi szereplőjével. Belső igénye van az önkifejezésre és önművelésre. Elkötelezett a gyerekek fejlődésének támogatása iránt, felelősséget érez és vállal intézménye küldetésének teljesítéséért, a kulturális hagyományok ápolásáért, a kultúrák közötti megértés és kommunikáció elősegítéséért, a társadalom fejlődéséért.

Ilyen mértékű elméleti és gyakorlati rákészülést, hatásbefogadást, idő- és erőbefektetést csupán nagyon motivált, a pálya iránt elköteleződött ember képes felvállalni. Egy professzió iránti elköteleződés, a hivatástudat egy hosszabb fejlődési, érési folyamat eredményeként alakul ki, jelenik meg s épül be a személyiségbe. A korai években szerzett hatások, benyomások, motivációk, önmagunkra vonatkozó tapasztalatok, információk összegződésére épül rá egy pálya-

választási döntést követően a tudatosabb felkészülési, szakmai orientációjú tanulási folyamat (Szabó, 1994), ahol a szakmához kapcsolódó naív pályaképek és a valós, megtapasztalt képességek, valamint azok cselekvésben, viszonyulási módokban való leképeződésének egybevetésére kerül sor. Ezzel kezdetét veszi a pályaszocializációs folyamat identifikációs fázisa, melyben a külső hatások (család, pedagógusok, barátok) és az érdekvezérelt motívumok (a szakma gyakorlását kísérő előnyök) szerepét egyre inkább átveszik, illetve mellettük hangsúlyozottabbakká válnak a belső, személyiségjegyekből fakadó és érzelmi indíttatású intrinzik motívumok. Mindezek eredményként alakulhat ki a hivatástudat, az életútba ágyazódó, a személyiség teljes elköteleződése által kísért feladatvállalási irány (Pinczésné Palásthy, 2019).

Kutatási koncepció, kérdések, hipotézisek

Kutatócsoportunk a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen (DRHE) folyó tanítóképzésen oktatókból 2020 tavaszán alakult meg azzal a céllal, hogy megvizsgáljuk a művészeti nevelés és a pályaszocializáció összefüggéseit.

Információt kívántunk gyűjteni az alábbi kérdésekre vonatkozóan:

A tanítójelölt hallgatók pályaválasztásában milyen motívumok ismerhetők fel?

Milyen a művészetek iránti attitűdjük?

Aktívak-e valamely művészeti területen?

Milyen kultúrafogyasztási jellemzőik vannak?

Miként vélekednek a művészeti nevelés szerepéről?

Feltételeztük, hogy

1) a tanítószakos hallgatók pályaválasztásában extrinzik és intrinzik motívumok egyaránt felismerhetők;

2) kultúrafogyasztási szokásaik nem, vagy csak kis mértékben térnek el a korcsoportra jellemzőtől;

3) többségüket jellemzi közösségi jellegű aktív művészeti tevékenységben való részvétel;

4) a művészetek nevelésben betöltött szerepét egyértelműen elismerik.

Minta

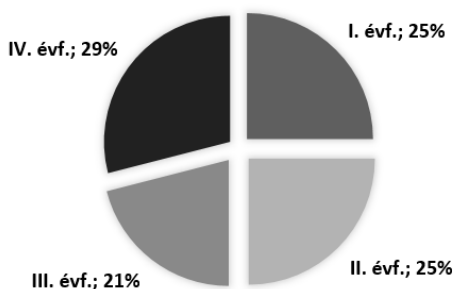
Vizsgálati mintánk a Debreceni Református Hittudományi Egyetem tanítóképzésében aktuálisan érintett tanítójelöltekre fókuszál, az I-IV. évfolyamos nappali és esti tagozatos tanító szakos hallgatók teljes populációja 214 fő.

A kérdőívet 134 hallgató töltötte ki, ami a 214 fős populáció 63%-át jelenti. Demográfiai jellemzőiket tekintve a kitöltők nagy többségben nők (a válaszadók 94%-a). Település szerinti megoszlásuk elég változatos: 20,25 %-uk származik megyeszékhelyről, 47% -uk városból, 28%-uk érkezett községből, 4% faluból, és mindössze egy hallgató (0,75 %) a fővárosból.

A minta évfolyamok szerinti megoszlására jellemző, hogy amíg az első és má-

sodévfolyamosok azonos arányban (25%-25%) töltötték ki a kérdőívet, addig a harmadéves hallgatók (21%) némileg alul-, a negyedévesek (29%) pedig inkább felülreprezentáltak (1. ábra).

1. ábra: A vizsgálati minta évfolyamok szerinti megoszlása (Forrás: saját szerkesztés)

A kutatásba bevont 134 főből a többség (79 fő) a humán, a művészeteket magukban hordozó tárgyakra (magyar nyelv és irodalom, (rajz) és vizuális nevelés (vizuális kultúra), valamint ének-zene) specializálódik azzal együtt, hogy a természetismeret, a testnevelés és az angol nyelv is népszerű műveltségi terület. A műveltségterületi megoszlást a 2. ábra szemlélteti.

Öt hallgató két műveltségi területet vett fel, közülük négyen a magyar nyelv és irodalmat párosították az ének-zenével, egy hallgató pedig a természetismeret mellé vette fel az ének-zenét.

2. ábra: A válaszadók megoszlása a műveltségi területek között (Forrás: saját szerkesztés)

Módszer

A kutatás adatfelvétele a 2020/2021-es tanév első félévében történt, vizsgálóként online kérdőívet alkalmaztunk. A kérdőív szerkesztési megfontolásai között szerepelt, hogy a válaszok tegyék lehetővé deskriptív statisztikák készítését, összefüggések feltárását. Nyíltvégű és feleletválasztós kérdéseket tettünk fel, illetve skálatechnikát alkalmaztunk.

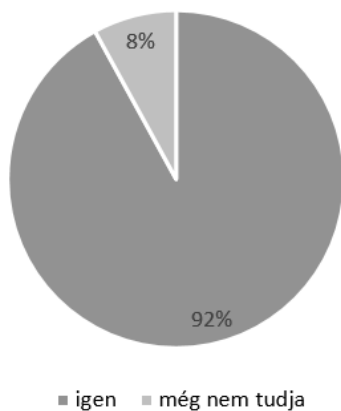
A kérdőív témakörei:

- demográfiai blokk
- a tanítójelöltek pályaválasztási motívumai
- a válaszadók kultúrafogyasztási szokásai
- művészeti jellegű alkotó tevékenysége
- a hallgatók vélekedése az általános iskolai művészeti nevelés jelentőségéről – ezzel kapcsolatos jövőbeli terveik

Eredmények

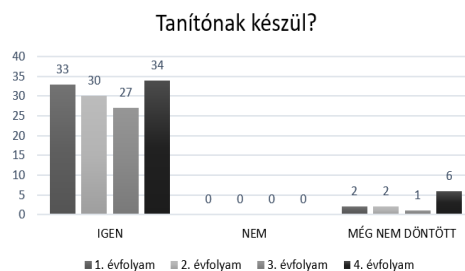
A „Tanítónak készül?” kérdés a pályacél beazonosítására alkalmas. Tanítójelölt hallgatóink egyértelműen tanítók szeretnének lenni (3. ábra): 91,8 %-uk határozott igennel deklarálja szándékát, 8,2 %-uk nyilatkozik úgy, hogy még nem hozott végleges döntést. A „nem” opció választása, teljes elutasítás nem fordult elő.

3. ábra: A pályacél: a „Tanítónak készül?” kérdésre adott válaszok eloszlása (Forrás: saját szerkesztés)

Az egyes évfolyamok esetében közel azonos a válaszlehetőségek megoszlása (4. ábra). Ugyanakkor észrevehető a negyedéveseknek a végső döntés, a pályáraállás előtti elbizonytalanodása. Hogy ez tendencia-e, azt további vizsgálatok dönthetik el.

4. ábra: A pályacél évfolyamonkénti megoszlása (Forrás: saját szerkesztés)

A pályaválasztás motívumaira is kíváncsiak voltunk: „A tanító szakot azért választottam, mert ...” mondat befejezése kapcsán a vizsgálati személyeknek értékelniük kellett az állításokat egy ötfokú skálán, ahol az 5 az egyénre vonatkozó teljes mértékű érvényességet, az 1 pedig azt jelölte, hogy egyáltalán nem igaz a válaszolóra az adott állítás. Az itemek három kategóriába rendezhetők: intrinzik, érdekvezérelt és külső motívumok csoportjába.

A legjellemzőbb öt pontos igaz állítások (1. táblázat) a szeretem a gyerekeket (121), a jólesik a gyerekek ragaszkodása (103), s az értékelés abszolútértéke alapján – tőlük jelentősen lemaradva – a harmadik helyen a segíthetek másoknak (83) szerepel, majd ezt követi a szeretek játszani, énekelni, rajzolni (69).

Ugyanez az eredmény, de már kisebbek a különbségek, ha a Likert-skála értékeit vesszük figyelembe (5. ábra): szeretem a gyerekeket (4,88), a jólesik a gyerekek ragaszkodása (4,67), a harmadik helyen a

1. táblázat: Motivációs itemek skálaértékei (n=134 fő). Forrás: saját szerkesztés

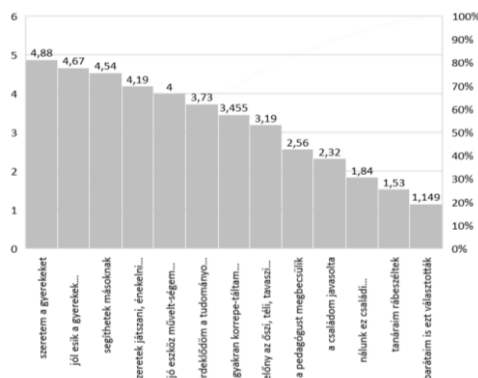
Itemek	Válaszlehetőségek*					Pontátlag
	5	4	3	2	1	
Segíthetek másoknak	83	42	8	1		4,53
Szeretem a gyerekeket	121	11	1	1		4,88
Nálunk ez családi hagyomány	7	13	14	18	82	1,84
Barátaim is ezt választották			1	18	115	1,15
Érdeklődöm a tudományok iránt	33	51	35	11	4	3,73
Gyakran korrepe-táltam kisebbeket	42	29	30	14	19	3,45
Jó eszköz művelt-ségem gyarapítására	50	53	17	9	5	4
Előny az őszi, téli, tavaszi és nyári szünet	36	21	31	25	21	3,19
A pedagógust megbecsülik	7	18	42	43	24	2,56
Jól esik a gyerekek ragaszkodása	103	21	7	3		4,58
Tanáraim rábeszéltek	1	8	13	18	94	1,54
Szeretek játszani, énekelni, rajzolni	69	33	23	7	2	4,19
A családom javasolta	13	17	30	14	60	2,32

*5 = nagyon jellemző, 1 = nagyon nem jellemző

segíthetek másoknak (4,54), s negyedik-ként a szeretek játszani, énekelni, rajzolni szerepel (4,19) átlagponttal. Valamennyi a pedagógusi tevékenységéhez köthető, belső, érzelmi érintettségére utaló intrinzik motívum.

Az intrinzik, motívumcsoportot az érdekvezérelt motívumok követik, azok az előnyök, melyeket a pedagóguspálya révén remélnék elérni (jó eszköz műveltségem gyarapítására, érdeklődöm a tudományok iránt, gyakran korrepetáltam kisebbeket, előny az őszi, téli, tavaszi és nyári szünet). Elhanyagolható jelentőségűek a külsődle-

5. ábra: A motívumok fontossági sorrendje (Forrás: saját szerkesztés)

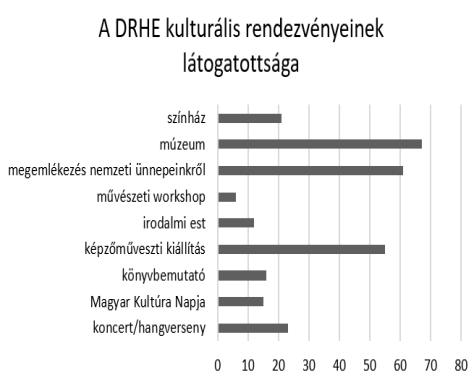

ges hatásokra, nem belső indíttatásra utaló motívumok (a pedagógust megbecsülik, a családom javasolta, nálunk ez családi hagyomány, tanáraim rábeszéltek, barátaim is ezt választották). A hallgatók többsége tehát a tanító szakot és a tanítói pályát is belső indíttatásból választotta.

Az adatfelvétel, az eddigieken túl, hallgatóink művészeti befogadói aktivitására irányult. Kutatásunk vizsgálati körébe tartozott annak feltárása, hogy a tanítójelöltek mely rendezvényeinket kedvelik leginkább, milyen arányban vesznek részt művészeti programokon. Az eredmények tanulsága szerint (6. ábra) a hallgatók legnagyobb arányban múzeumlátogatáson, képzőművészeti kiállításokon és a nemzeti ünnepeinkről való megemlékezések alkalmából szervezett műsorok vesznek részt.

6. ábra: A DRHE kulturális rendezvényeinek látogatottsága (Forrás: saját szerkesztés)

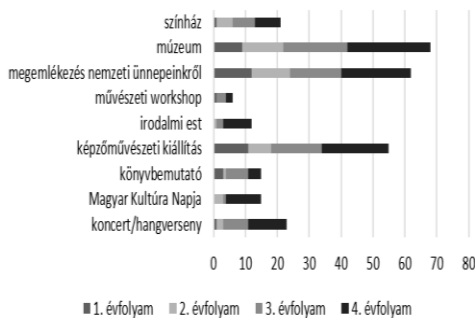

A múzeumi és képzőművészeti kiállítások látogatottságát nagyban befolyásolja a Református Kollégium szellemi és tárgyi környezete. Az épület ad helyet a Kollégiumi Nagykönyvtárnak, a Múzeum pedig olyan állandó kiállításoknak mint „Az ország iskolája”, a Fazekas Mihály és a Csokonai emlékszoba, valamint „A bölcsőtől a koporsóig” egyházművészeti kiállítás. Az épület falait elhagyva sem kell messzire menni a hallgatónak ahhoz, hogy a gazdag kulturális múlttal és jelennel rendelkező város valamelyik múzeumába vagy kiállítására eljusson.

Kedvező eredménynek tartjuk, hogy minden hallgató bejelölt egy vagy több rendezvényt, jellemző a koncertek, hangversenyek, illetve a színházlátogatás is. Könyvbemutató, irodalmi esten és művészeti workshopon alacsonyabb arányban vettek részt a tanítójelöltek, amelynek az a magyarázata, hogy ezekből jellemzően kevesebb rendezvénye van az intézménynek.

Az eredményeket az évfolyam – mérésenként – tovább differenciálja. A 7. ábra rávilágít arra, hogy a legtöbb kulturális rendezvényen a harmadik és negyedik évfolyam hallgatói vettek részt legnagyobb arányban, ami egyrészt azzal magyarázható, hogy a hosszabb tanulmányi idő alatt több lehetőség állt a rendelkezésükre, másrészt pályaszocializációjuk – amely, a szakirodalom és kutatási eredményeink alapján, a művészetek iránti érdeklődést és attitűdöt is magába foglalja – magasabb szintet képvisel.

7. ábra: A rendezvények hallgatói látogatottsága (Forrás: saját szerkesztés)

8. ábra: Hallgatói olvasmányok (Forrás: saját szerkesztés)

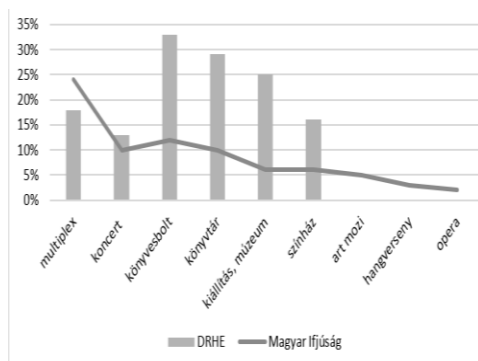
Kutatásunk tárgyát képezte továbbá a hallgatók olvasmányainak megismerése. Az adatfelvételben olyan megjelölhető kategóriákat adtunk meg, amelyekben keverednek a műfajok, magas és populáris kultúrát közvetítő médiumok, kötelező és szabadidős olvasmányok, ugyanakkor – a feltárt szakirodalom és oktatói tapasztalataink alapján – jellemzik a generáció olvasmányait. Nem tekintjük meglepő eredménynek, hogy a válaszadók legtöbbször/legtöbbször (80%) a közösségi oldalakon olvasnak. Azt feltételezzük, hogy nagyrészt postokat, kommenteket, üzeneteket, és jellemzően nem a magas kultúrát képviselő szövegeket, amit ugyanakkor nem zárhatunk ki teljesen (8. ábra).

Az eredmények azt tükrözik, hogy a szakirodalom olvasása mellett – amit sajnálatos módon nem jelölt meg minden hallgató – jelentős azoknak az aránya, akik szépirodalmat, verset, regényt és novellát olvasnak.

Ha az eredményeket összevetjük azzal a jelenséggel, hogy napjainkat az olvasási kedv általános hanyatlása jellemzi (Ley, Schaer és Dismukes, 1994; Bean, 2002; Adamikné, 2006; Lockwood, 2008; Clark és Douglas, 2011), a kedvtelésből olvasás gyorsan hanyatlak, és a folyamat különösen felgyorsult a fiatalok körében (Joó, 2020), akkor eredményeink nem tekinthetők kedvezőtlennek.

A kultúrafogyasztási szokásokat leginformatívabb módon a 9. ábra mutatja be, amelyen a két-háromhavonta történő látogatási gyakoriságot tüntettük fel a válaszadók és a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 eredményeinek vonatkozásában. Hallgatóink legnagyobb számban – a részben vagy egészében – a tanulóaikhoz kapcsolódó könyvesboltot és könyvtárat látogatják. A mintában jelentős azoknak az aránya is, akik két-háromhavonta kiállításra, múzeumba, színházba, valamint koncertre járnak.

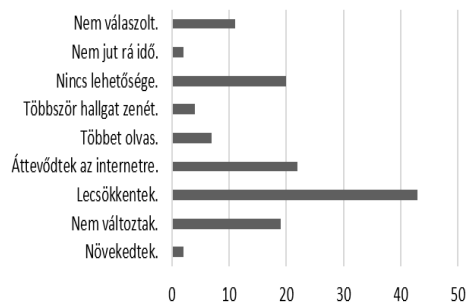
9. ábra: Kultúrafogyasztási szokások (Forrás: saját szerkesztés)

A 9. ábra azt is jól szemlélteti, hogy válaszadó hallgatónk jóval a korcsoportra jellemző országos átlag feletti arányban látogatják az említett intézményeket. Az art mozi, hangverseny és opera estében a DRHE-t képviselő 6, 10 és 3 fő a mintán belül olyan alacsony arányt képvisel, hogy megjelenítésük az ábrán nem lehetséges. A kultúrafogyasztásban ezeken a területeken – amelyek a Magyar Ifjúság Kutatásban a legkedvezőtlenebb eredményeket érték el – elmaradunk az országos átlagtól. A válaszadók kultúrafogyasztási szokásai a 2020/2021. tanév első félévében bevezetett távoktatás alatt jelentősen megváltoztak (10. ábra).

Legtöbbször a kultúrafogyasztás lehetőségeinek csökkenéséről számoltak be. Az említések között ugyanakkor meglehetősen magas azoknak az aránya, akik élnek az internet kínálta lehetőségekkel, és megnéznék egy-egy színdarabot,

10. ábra: A pandémia hatása a kulturálódási szokásokra (Forrás: saját szerkesztés)

táncelőadást, koncertet on-line. Néhányan többet olvasnak – akár az otthoni könyvtár lehetőségeit kihasználva, akár online –, vagy több idejük jut a zenehallgatásra.

A művészeti aktivitás vizsgálatokor abból indultunk ki, hogy a művészetek szorosan összekapcsolódnak a hagyományokkal, a történelmi és vallási értékek életben tartásával és továbbadásával. Ezeknek több megnyilvánulási formáját találtuk a hallgatói válaszok között. Egyik kérdésünkben az iránt érdeklődtünk, hogy: „Tagja-e valamilyen hagyományőrző egyesületnek?” A válaszadóknak mindösszesen csak 7%-a (10 fő) jelezte valamilyen kapcsolatát hagyományőrző csoporttal. Kettőn korábban néptáncoltak, egy fő jelenleg nem tagja a kérdésben feltett csoporttípusnak, egy fő pedig nem táncol rendszeresen, csak ősszel, lakóhelye szüreti fesztiválján szokott szerepelni egy, csak erre az alkalomra összeálló

táncos csapatban. Bár a gyakoriságra nem történt utalás, azt feltételezzük, hogy a többiek rendszeresen részt vesznek választott csoportjuk próbáin, szereplésin. Hárman gyülekezeti kötődést írtak (ifjúsági csoport, énekkar, zenekar), egy hallgatónk a Hajdúsági Népzenei Együttesben muzsikál, ketten pedig néptáncosok, a Forgórozsa Táncegyüttesben és a Tádé Néptáncegyüttesben.

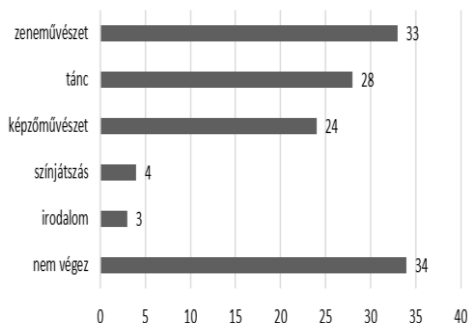
A különböző válaszokat olvasva felmerül a kérdés a kutatókban: valóban csak ennyi hallgatóknak van kapcsolata hagyományőrző csoportokkal?

Valószínűleg érdemes lenne a kérdést a múltban végzett hagyományőrző cselekvésekre is kiterjeszteni a kutatás következő szintjén, meglátásunk szerint gazdagabb válaszok születnének.

Megvizsgáltuk azt is, hogy milyen művészeti csoportokban vettek vagy vesznek részt hallgatóink korábbi és mostani tanulmányaik során, illetve azok mellett milyen extrakurrikuláris tevékenységeket folytattak vagy folytatnak? A válaszok sokszínű változatosságai miatt hat kategóriát állítottunk fel, melyek összefoglalóan jelölik a művészeti tevékenységek művészetterületi irányultságát, ezeket a 11. ábrán mutatjuk be.

A kérdésre 8 hallgatótól nem kaptunk választ, nemleges választ pedig 34 fő (25%) adott, mellyel azt fejezték ki, hogy nem vettek részt korábban sem és most sem egyéni vagy csoportos művészeti tevékenységekben.

11. ábra: Művészeti tevékenység irányultsága
(Forrás: saját szerkesztés)

A többiek (92 fő, 68%) legalább egy, de többen akár négy különböző művészeti ágban való részvételüket is leírták a nyitott kérdésekre adott válaszaikban.

Hallgatóink 5%-a (7 fő) folytat az irodalomhoz is kapcsolható tevékenységet: hárman az írást, versírást jelölték meg művészeti területükként, mások a színjátszást. Egyikőjük ezt írta: „Nagyon szeretek verset írni és festeni. Amikor úgy van időm és jön az ötlet, azt egyből leírom vagy lefestem. Igazából sosem gondoltam arra, hogy meddig szeretném folytatni. Tanítónak készülök, így nem árt, ha van egy kis művészi hajlam a tarsolyban.” Különleges párosítás a versírás a festéssel. Mind a kettő elmélyült figyelmet, nem ritkán egyedülletet kíván az alkotás folyamatában, szemben például a tánc pezsgő, hangos, közösségi világával. „Éneklés, színjátszás addig ameddig bírom.” – írta az egyik válaszadó. A színjátszást megjelölő hallgatók is aktívan élnek a művészetek kombinálásával, leg-

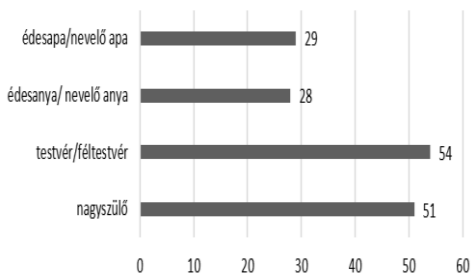
inkább az éneklés társul a színjátszáshoz (3 fő esetében).

A tánc számtalan területével foglalkoznak hallgatóink, például néptánc, társastánc, balett, mazsorett, akrobatikus tánc, hip-hop. Ugyanílyen változatos a képzőművészeti terület is, például rajzolás, festés, fotózás, nemezelés, selyemfestés, faragás, varrás, virágkötészet, tűzzománc, grafika és csempemozaik készítés is olvasható a válaszokban. Úgy tapasztaltuk, hogy a legkedveltebb extrakurrikuláris tevékenység a hangszerstanulás, az alábbi hangszereken játszanak, játszottak hallgatóink: zongora, cselló, gitár, citera, népi furulya, hegedű, fuvola, klarinét, furulya, kürt, trombita, ütős hangszerek, továbbá néhányan zeneiskolai magánének tagozaton folytattak ének tanulmányokat. Közösségi aktivitásként az énekkari és zenekari részvételt is megjelölték hallgatóink.

Többen írták, hogy egyetemi tanulmányaik és az aktív tanulás nem, vagy nagyon nehezen egyeztethető össze a korábban folytatott tevékenységekkel. Így sokan pont az egyetemi éveik alatt hagyták abba korábbi művészeti tevékenységeiket, de többen jelezték, hogy később szeretnék folytatni.

Vizsgálatunk során megnéztük, hogy a kérdőívünket kitöltő hallgatók szülei, testvérei és nagyszülei játszanak-e valamilyen hangszeren. Érdekes eredmény olvasható a 12. ábrán, ugyanis a legtöbb hangszeren játszó családtagot a nagyszülők és a testvérek között találtunk.

12. ábra: Hangszertudás a családban (Forrás: saját szerkesztés)

Hallgatóinkkal folytatott személyes beszélgetéseink során többen elmondták, bár nagyszülei szerették volna, ha a szülei megtanulnak valamilyen hangszeren játszani, ők mégsem gondolták azt, hogy gyakorlással szeretnék a szabadidejüket tölteni. Ám felnőttként sokszor érezték a zeneelméleti és a hangszer tudás hiányából fakadó hátrányaikat, például a tanítói pályán. Valószínűleg ez is magyarázza, hogy a szülőkhöz viszonyítva a fiatalabb generációból (hallgatóink testvérei közül) közel kétszer annyian játszanak hangszeren. Amennyiben pontosan értelmelték hallgatóink a kérdést („Ki vagy kik játszanak valamilyen hangszeren az Ön családjában?”), akkor válaszaik a jelenre vonatkoznak, vagyis családtagjaik ma is játszanak valamilyen hangszeren. Ez pedig megerősíti a következő kérdéshez kapcsolódó feltevésünket, mely szerint összefüggés mutatható ki a hangszer tudás és a családi közös éneklések, muzsikálások között.

A többség (53,8%) alkalmanként vagy rendszeresen együtt zenél a családtagjaival. A közös éneklés alkalmi legtöbbször a családi ünnepek (a felsorolás a legtöbbet megjelölt alkalomtól indul): karácsony, születésnapok, családi összejövetelek (a rendszeres családi alkalmakon kívül, van, aki havonkénti és van, aki évenkénti családi találkozóról is írt, ahol mindig énekelnek), lakodalom, gyülekezeti alkalmak a leggyakoribbak. Többen írták, hogy az édesanyjukkal, testvérükkel énekelnek együtt, „olykor csak a magunk öröme”. Elgondolkodtató és figyelemfelkeltő az alábbi mondat: „Már nem. A nagyszüleim életében még igen.” Fontos, hogy a generációkat összekötő otthoni közös művészeti tevékenység jelen legyen a gyermekek életében, hogy majdani felnőtt létük színesebb, örömtelibb, érzelmdúsabb lehessen, kreativitásuk, a művészetekkel való kapcsolatuk pedig kiteljesedést hozhasson életük minden területén. Hallgatóinkat arra biztatjuk, hogy mind saját, mind tanítványaik életében keressék ezeket a lehetőségeket, és építsék be a mindennapokba a művészetekkel való aktív foglalkozásokat.

Megítélésünk szerint alapvető kérdés, miként vélekednek hallgatóink a művészeti nevelés jelentőségéről, általános iskolában történő oktatásának szerepéről. Ezért megkérdeztük hallgatóinkat, fontosnak tartják-e a gyerekek iskolai nevelésében a művészeti nevelést (13. ábra). Legtöbbször, 101-en, egyaránt fontosnak mind alsó, mind felső tagozaton – ez a vá-

13. ábra: A művészeti nevelés jelentőségének megítélése (Forrás: saját szerkesztés)

laszadók 75,4%-a. 27 fő, vagyis 20,1% különösen alsó tagozatban tartja jelentősnek. Összesítve a pozitív válaszokat a hallgatók 97%-a ítéli fontosnak az iskolai művészeti nevelést. Meglehető eredmény számunkra, hogy többen, pontosan 4-en, azaz a válaszolók 3%-a nem tartja fontosnak a művészeti nevelést az iskolai nevelésben, s csak 2 fő, 1,5% választotta az „Igen, különösen felső tagozatban.” válaszlehetőséget. Az mindenesetre megnyugtató, hogy csak igen kevesen vonják kétségbe a művészeti nevelés fontosságát, de találoztunk már hasonló kutatási eredménnyel – elég csak Sz. Fodor Adrienne (2019) zenei nevelést vizsgáló tanulmányára hivatkoznunk, amikor másodéves tanítójelöltek (N=48 fő) közül két hallgató vélekedett úgy, hogy nem fontos az ének-zene oktatás az alsó tagozatos gyermekek számára. Vannak tehát olyan tanítójelöltek, akik megítélése szerint nem fontosak a művészetek, az

erre vonatkozó nevelés. Vajon tisztában vannak-e azzal, mi mindenből maradhatnak ki tanítványaik, ha ezt az attitűdöt képviselik majd gyakorló pedagógusként?

A szakirodalomból is számtalan példa idézhető az iskolai művészeti nevelés fontosságáról. Mi itt dr. Váradi Judit zongoraművész, a Debreceni Egyetem Zeneművészeti Kara docensének szavait idézzük a zenetanításról: „... tudományos tényekkel támasztották alá, hogy a zeneoktatás hozzájárul a tanulmányi eredményesség mellett többek közt az önkritika, az önbizalom, valamint az önértékelés kialakulásához, fejleszti a kreativitást, ugyanakkor az empátia képességét és hozzájárul a szociális készségekhez, így a kapcsolatok kiépítésének és megtartásának képességéhez is” (Szakál, 2021).

Indoklást is kértünk a hallgatóinktól, hogy, ha fontosnak tartják az iskolai művészeti nevelést, miért, ha nem, miért nem. A 134 válasz alapján hat kategória állítható fel, melyek a következők: alpműveltség, értékátadás; személyiségfejlődés; képességek felismerése; önkifejezés; élmény, örömforrás; nem szükséges, a többi tárgy a fontos. Közreadunk néhány választ, válaszrészletet az általunk megállapított kategóriák mindegyikéből:

- Az alpműveltség, értékátadás funkcióit hangsúlyozzák az alábbi reflexiók: „A művelődés szempontjából.”, „Művelődnek.”, „Művelt lesz.”, „Mert ez hozzátartozik az alpműveltséghez...”, „Úgy gondolom, hogy a művészeti ismeretek az alpműveltségbe tartoz-

nak.”, „Mert így értesülnek a különböző művészeti értékekről.”

- A művészeti nevelés személyiségfejlődésben betöltött szerepére ismét zenei példát hozunk: „A zenének az a sajátossága, hogy nagyon korán megérinti a gyermeket, és mély nyomot hagy a személyiségben. Ezért lehet a zene segítség a teljesebb élet és egy biztosabb jövő felé.” (Antal-Lundström, 2011).
- Hallgatóink véleménye hasonló jelentőséget tulajdonít nem csak a zenének, hanem általában a művészeteknek: „A személyiségfejlődésben fontos szerepet tölt be.”, „Mert a művészet szeretete jó és hozzájárul a személyiség fejlődéséhez.”, „Hatással van a személyiségre, önkifejezésre, önbizalom növelésre.”
- A képességek felismerése terén is egyértelműen fogalmaz a válaszadók többsége: „A zene jobba teszi az embert, lelkileg feltölt mindenkit és nagyban elősegíti a képességek fejlesztését.” „Fontos, hogy megismerjem a tanulók, saját képességeiket és, ha örömeiket lelik valamilyen művészetben, kiteljesedhessenek.”, „Sok tehetséget elvesztegetünk, mert nem mindenhol megfelelő a képzés már általános alsóban.”, „Rásegít abban, hogy eldöntse a gyerek, mit akar az élettől.”
- Az önkifejezés területe talán a legtöbbször említett művészeti nevelési célpont: „A művészetek segít-

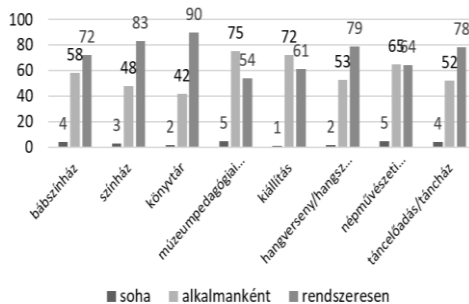
hetnek kifejezni az érzelmeiket.” „Mert ez segíthet a gyerekeknek kibontakozni.” „...A művészettel, legyen az ének, tánc vagy rajz, úgy tudjuk kifejezni magunkat, ahogy szavakkal talán nem menne...” „Megismerik az önkifejezés eszközeit...” „Tágítja a világnézetüket, segíti az önkifejezést.” „Önkifejezés céljából, széperzés fejlesztése miatt.”

- Az élményszerzés, örömforrás-szerep szintén elvitathatatlan a művészetektől: „Mert ez felszabadítja őket, kiszakítja őket a megszokott kerékvágásból, élményt nyújt.” „Stresszlevezető hatása van a művészeti tevékenységeknek, emellett kikapcsoló élményt nyújt.” „...Emellett olyan élményeket, érzéseket nyújt, amit segítségével tudunk hívni az életünk különböző szakaszaiban.” „Sikerélmény.” „...A művészetek élményt nyújtanak, személyiséget formálnak.”
- Sajnos, hallgatónk között akad egykettő, aki nem tartja szükségesnek a művészetek által történő személyiségformálást. Válaszaik szerint: „A tanulás fontosabb.” „Nem, mivel azt a részt, amit „alapvető műveltségnek” nevezünk, elsajátítja a szülőktől.”

Szerencsére ellenpéldát is találtunk erre a már idézett, előző kutatásban: „...Ezek a készségtárgyak is legalább olyan hasznosak és legalább annyira kellenek, mint a magyar vagy a matek.” (Sz. Fodor, 2019, 20. o.).

Lényegesnek tartottuk megkérdezni hallgatónkat arról is, hogy milyen gyakorisággal vinnék el tanítványaikat művészeti programokra, intézményekbe, hiszen nem mindegy, milyen rendszerességgel próbálják majd a tanulókat művészetek iránt befogadó, esetleg azokat gyakorló személyiségekké formálni. Ennek a tevékenységüknek szerepe fokozódik, ha arra gondolunk, hogy erre legtöbbször tanórán kívül van csak lehetőség: vajon tartják-e annyira fontosnak majd a művészeti nevelést, hogy időt és energiát nem kímélve valósítsák meg ezeket a programokat pedagógushivatásuk során (14. ábra).

14. ábra: „Pedagógusként milyen gyakorisággal vinné el tanítványait a következő művészeti programra vagy intézménybe?” kérdésre adott válaszok (Forrás: saját szerkesztés)

A 14. ábrán jól látszik a három válaszlehetőség megoszlása az egyes művészeti programok és intézmények között. Legtöbbször a könyvtár mellett döntöttek, ezt követi a színházak látogatása, majd a dobogó harmadik fokára a hang-

verseny/hangszerbemutató került, de ide vehetjük a táncos előadásokat is, hiszen egyetlen szavazattal maradtak le a jövőben rendszeresen látogatandó alkalmak és helyszínek között. A múzeumpedagógiai foglalkozás és a kiállítás vezeti az alkalmanként felkeresett művészeti programokat, mögöttük következnek a népművészeti foglalkozások. Nagyon örülünk annak, hogy éppen ezek a kulturális teretek győztek a felsorolt lehetőségekből, hiszen a tanító, a pedagógus értelmiségi lény, akinek életében és nevelési gyakorlatában is elengedhetetlen a könyvek szeretete és igénylése, az olvasás mindennapos gyakorlása, magyarságunk kulturális javainak, közkincsének, néphagyományainak követése, rendszeres látogatása és a zenei, illetve táncos bemutatók kedvelése, felkeresése a mindennapok nehézségei közepette. Szerencsére a „soha” kategóriát nagyon kevesen választották a válaszalternatívák közül, ez mindenképpen megnyugtató, számuk minden kérdésnél csupán 1-5 között mozog. Éppen az a két tevékenység kapta a legtöbb „soha” szavazatot, ahová legtöbben vinnék tanítványaikat alkalmanként, vagyis a múzeumpedagógiai foglalkozás és a népművészeti rendezvény. Ha azt tartjuk szem előtt, hogy ezek a tanítójelöltek többségükben alsó tagozaton fognak tanítani diploma-szerzés után, akkor nagyon sajnáljuk, hogy a kisiskolás korosztály által talán leginkább kedvelt bábszínházi előadások csak a középmezőnybe kerültek a hallgatók választásai szerint. Azt feltételezzük,

hogy nem ismerik ezt a műfajt eléggé, nem láttak elegendő bábelőadást vagy foglalkozást, ami azért is szomorú, mert egyetemünk épülete a debreceni Vojtina Bábszínház tőszomszédságában van, s ha gyermekként nem is, de egyetemi hallgatóként már eljuthattak volna bemutatóikra és dramatikus játékaikra, s megszerethették volna ezt a műfajt.

A kérdőíves elemzésünket egy a kutatásban részt vevő tanítójelölt mondatával zárjuk, ami nagyon érzékletesen fejezi ki a művészeti nevelés szerepét az emberi személyiségfejlesztésben: „Értéket-, marandót alkotunk, gyönyörködhetünk és gyönyörködtetünk.”

Konklúziók

Hipotéziseink nagyjából igazolást nyertek:

A DRHE tanítószakos hallgatóinak pályaválasztásában elsődlegesnek a pedagóguspályához köthető belső, érzelmi érintettségre utaló intrinzik motívumok bizonyultak. Ez mindenképpen szakmai elköteleződésre utal.

A hallgatók kultúrafogyasztási szokásai – az olvasás, kiállítás-, múzeum-, színházlátogatás vonatkozásában – jóval kedvezőbbek a korosztályra jellemzőtől, míg néhány – a magyar ifjúság körében országosan is legalacsonyabb arányban látogatott – kulturális intézmény (art mozi, hangverseny, opera) esetében alatta maradnak azoknak. Valószínűsíthető az intézményi (Református Kollégium) hatás,

de a családi háttér szerepe is. A pandémiás helyzet miatt a szórakozási, kulturálódási lehetőségek köre jelentősen beszűkült, a platform átrendeződött. Ezen vonatkozás vizsgálata nem szerepelt előzetes célkitűzéseink között, de az, hogy a változás átmeneti vagy tartós, az értelemszerűen a vizsgálatok folytatása során fog eldőlni.

A tanítójelölt hallgatók többsége – feltetésünknek megfelelően – aktívan részt vesz közösségi jellegű művészeti tevékenységben. A kérdések kapcsán nem pontosan az elképzeléseink szerinti kép rajzolódott elénk, hiszen a válaszadóknak mindössze 7%-a (10 fő) jelezte valamilyen kapcsolatát hagyományörző csoporttal. Ugyanakkor jelentős számban folytatnak aktív művészeti tevékenységet (irodalom, képzőművészet, zene, tánc).

A jövő tanítói a művészetek nevelésben betöltött szerepét egyértelműen deklarálják. Némileg árnyaltabb a kép, ha a művészet tantárgyi jellegét helyezük fókuszba, itt ugyanis különbséget tesznek az alsó és felső tagozat között. Összegezve viszont a hallgatók 97%-a ítéli fontosnak az iskolai művészeti nevelést.

Összegzés

Kutatásunkban arra törekedtünk, hogy megismerjük hallgatóknak a tanítói pályával kapcsolatos elköteleződését és a művészeti neveléshez köthető attitűdjét. Az elemzések során a tanítójelöltekre fókuszáltunk, s nem differenciáltunk jelen-

tősen az évfolyamok és a műveltségterületek különbözőségeire. Miként a már pályán lévőkkel való összevetés lehetőségével sem éltünk. Mindezeket mint a kutatás folytatásának lehetőségét, jövőképet vetíthetjük előre.

Köszönetnyilvánítás

A kutatás támogatója a Debreceni Református Hittudományi Egyetem kutatásfinanszírozási pályázata volt. A támogatást a Szerzők ezúton is tisztelettel megköszönik!

Irodalom

- A tanító szak képzési és kimeneti követelményei. 18/2016. (VIII.5.) EMMI rendelet.* Letöltés: 2021.04.20. Web: <https://ki.oszk.hu/dokumentumtar/182016-viii-5-emmi-rendelet-felsooktatasi-szakkepzesek-az-alap-es-mesterkepzesek>
- Adamikné Jászó, A. (2006). *Az olvasás múltja és jelene.* Trezor Kiadó, Budapest.
- Almási, M. (1992). *Anti-esztétika. Séták a művészetfilozófiák labirintusában.* T-Twins Kiadó, Budapest.
- Antal-Lundström, I. (2011). *A zene ajándéka.* IE Vismusik HB
- Bauer, B., Pillók, P., Ruff, T., Szabó, A., Szanyi, F.E. & Székely L. (2017): *Magyar Ifjúság Kutatás 2016.* Új Nemzedék Központ Nonprofit Kft. Budapest.

- Bean, T. W. (2002). Making Reading Relevant for Adolescents. *Educational Leadership*, 60(3), 34-37.
- Clark, C. & Douglas, J. (2011). *Young People's Reading and Writing: An In-Depth Study Focusing on Enjoyment, Behaviour, Attitudes and Attainment*. London: National Literacy Trust. Letöltés: 2017.01.12. Web: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED521656.pdf>
- Csépe, V. (2014). A jövő mindig az iskolapadban kezdődik! *Új Köznevelés*, 70(4), 26–30.
- Hauser, A. (1982). *A művészet szociológiája*. Gondolat, Budapest.
- Joó, A. (2020). Saecula lectionis. Az olvasás örök? *Mediárium*. 14(1-3), 95-108.
- Kodály, Z. (1929). Gyermekkarok. In: *Visszatekintés I. Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok*. (1982. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc). Zeneműkiadó Vállalat, Budapest.
- Kokas, K. (1972). *Képességfejlesztés zenei neveléssel*. Zeneműkiadó.
- Laczó, Z. (2002). A morális nevelés lehetőségei az iskolai zenehallgatásban. In: *Parlando*. 44(6), 7-13.
- Ley, T. C., Schaer, B. B. & Dismukes, B. W. (1994). Longitudinal study of the reading attitudes and behaviors of middle school students. *Reading Psychology: An International Quarterly*, 15(1), 11-38. doi: <https://doi.org/10.1080/0270271940150102> (2017.01.12.)
- Lockwood, M. (2008). *Promoting reading for pleasure in the primary school*. SAGE Publications Ltd. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781446214251>
- Mező Ferenc, Mező Katalin (2019): Művészeti diagnosztikai eszközök a művészettel nevelés szolgálatában. *Különleges Bánásmód*, 5. (3). 91–102. doi: 10.18458/KB.2019.3.91
- Pinczésné Palásthy, I. (2019). Tanítóvá lenni. *Mediárium* 13(2-3), 54-71.
- Szabolcsi, B. (1964). *A művész és közönsége*. Zeneműkiadó Vállalat, Budapest
- Szabó, I. (1994). *Bevezetés a szociálpszichológiába*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Sz. Fodor, A. (2019). Zenei nevelés az általános iskolában: Tanító szakos hallgatók gondolatai az ének-zene órákkal kapcsolatban. In: Karlovitz, J. T. & Torgyik, J. (Eds.): *Szak módszertani és más emberközpontú tanulmányok*. International Research Institute sro
- Sz. Fodor, A. & Kerekes, R. (2020). Művészeti tevékenység és önképzés – A művészetközvetítő pedagógus szakmai megújulásának lehetőségei. In: Váradi J. (Ed.): *Művészeti körkép. Kutatás a művészeti nevelés helyzetéről és lehetőségeiről, a tanórai és tanórán kívüli művészeti tevékenységről és rendezvényekről*. MMA-MMKI, Budapest.
- Szakál, D. (2021.04.13.). „A színpad minden oldalát behatóan ismerem.” Interjú dr. Váradi Judittal. *HAON – A Hajdú-Bihar megyei hírportál*. Letöltés:

- 2021.04.15. Web:
<https://haon.hu/kultura/helyi-kultura/a-szinpad-minden-oldal-at-behatoan-ismerem-5166490/>
- Tamusné Molnár, V. (2017). *Művészeti nevelés az egyetem falai között és azon túl: A debreceni tudományegyetem bölcsészettudományi kara oktatóinak művészeti, művészetelméleti és művészetpártoló tevékenysége 1914-1949*. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem BTK Humán Tudományok doktori iskola. Letöltés: 2017.01.12. Web: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/236622/Tamusne_Molnar_Viktoria_ertekezés_2016_titkosított.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Varga, G. és Szekerczés, P. (1990). *Tanulmányok a debreceni kollégiumi tanítóképzés történetéből*. Debreceni Tanítóképző Főiskola, Debrecen.